

223014

Emlékkönyv.

Gróf Mikó Imre emlékszóbra

teleplezése alkalmára

1889. június 10.

Kiadta: Az erdélyi Múzeum-Egylet.

KOLOZSVÁRT

Ajtai K. Albert könyvnyomdája.

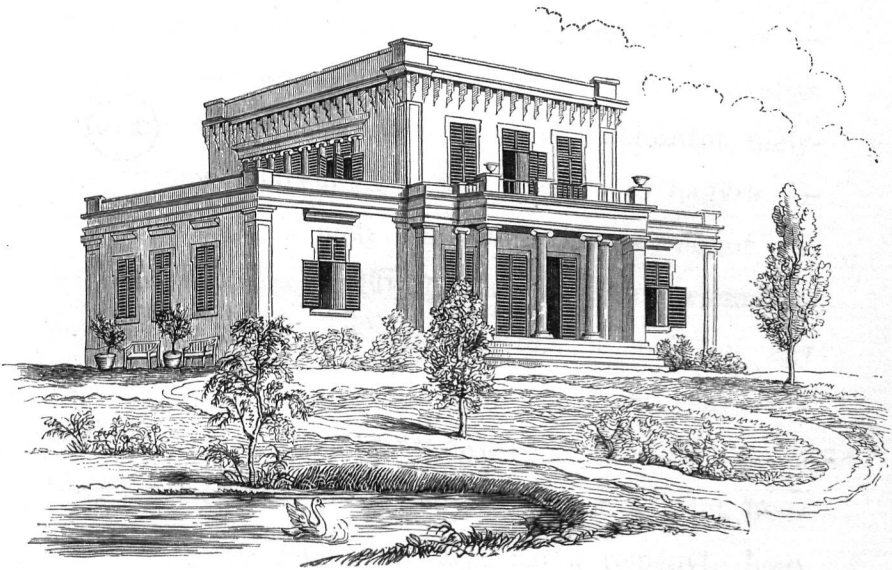

Emlékkönyv.

Gróf Mikó Imre emlékszobra

teleplezése alkalmára

1889. június 10.

Kiadta: Az erdélyi Múzeum-Egylet.

KOLOZSVÁRT

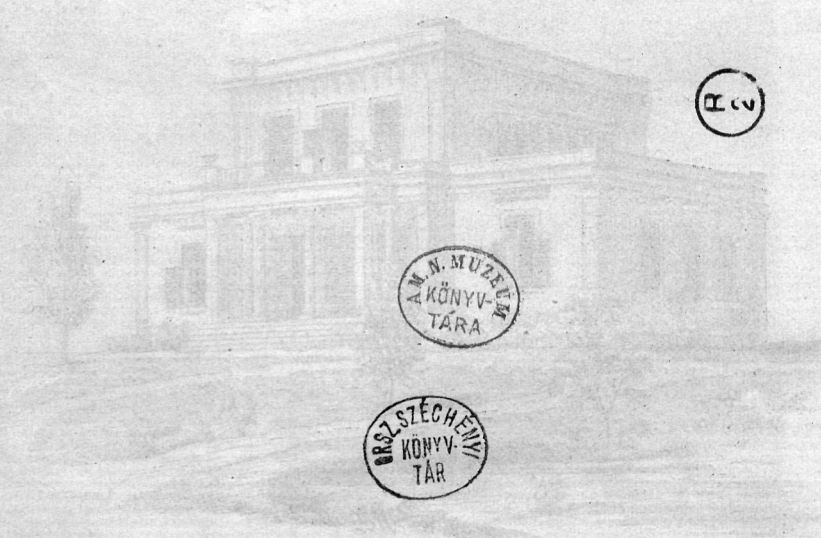
Ajtai K. Albert könyvnyomdája.

Feljegyzések könyve.

Dr. Mikó Imre emlékszáma

1889. június 10.

1889. június 10.

223014

Brassai Sámuel alelnök üdvözlő beszéde.

Igen tisztelt és tisztelő sereg!

Üdvözlöm nagyságtokat, asszonyaim és uraim! Engedjék meg, hogy ezen első szavamat némi megjegyzésekkel kísérem. Felesleges mondanom, hogy egy lelkes közérzület gyűjtött össze mindnyájunkat a végett, hogy az érdemnek — ha netalán későn is — nyujtsuk oda az elismerés koszoruját, hogy a hazafias erénynek vigyük azt a méltó, sőt köteles áldozatot, melynek tüzenél lelkesülnek a jóra, szépre, és nagyra fegékony keblek; a mely áldozatnak lángja világot vet egy élet multjára, mely dicsően, bámulatosan emelkedett ki a mindennapiasság teréről; a melyben egy gyászos időszak sujtó uralma alatt is az el nem csüggedésnek oly erős lelke; kitartással párosult akkora buzgalom leledzett, hogy fentartotta azt a hitet, hogy a nemzetet egy jobb jövő várja, azt a reményt, hogy a haza sorsa felderül. És annak a jövőnek, a melybe vetett hitnek és táplált reménynek mi is, ama szép példaadás után részesei vagyunk, melynek létesültére,

kifejlésére, maradandó megállására törekszünk annak a jövőnek — mondom — szolgáljanak bizonyítékául ezek az innepélyes órák s a nekik kitűzött czél.

A világ egyik nagy bölcselője és ékesen szólló írója, Cicero, szavaiként: „A háboru küzdelmei és csatái lehetnek dicsőségesek, de a mivelődés hatásai dicsőbbek és nemesebbek!“ — Ime, az, a kinek nagy neve ma ajkainkon forog, s ezerek hálás szívében dicsőül, az, a kinek nevét egy iskolai intézet viseli, az, a ki múzeumunkat alapította az áldozatokat összegyűjtötte; a legsötétebb időben a nemzeti mivelődés lámpáját meggyújtotta; az, a ki irt és a ki művei egyikéről bírálója azt ítélte, hogy *exegit monumentum aere perennius*, az, azon nagy férfiú, a kinek emlékszobra leleplezését ünnepelni ma nagyságtok összegyűltek.

Üdvözlöm tehát ismételve nagyságtokat asszonyaim és uraim, s midőn örömet fejezem ki, hogy üdvözölhetem, felkérem innepélyesen, hogy szertartásunk további teendőiben is résztvenni sziveskedjenek.

Gróf Eszterházy Kálmán elnök ünnepi beszéde.

Tisztelt ünnepi gyülekezet!

A mint a fény közvetítője a külvilág életének, úgy belvilágunk is nemesen élesztve fény forrásává válhatik, és ha eszméink, szándékaink, tetteink, küzdelmeink, alkotásaink olyanok, hogy e fényt sugározzák vissza, akkor emlékünk, ha felelevenítették, nem homályba burkolva, hanem fénybe ragyogva fog előtűnni.

Az erdélyi muzeum-egylet igaz kegyelettől indítatva, egyik nagynevű alapítójának, **hidvégi MIKÓ IMRE** grófnak, e székely ősi család utolsó férfi sarjának eleveníti meg ma itt emlékét, hón szeretett hazájának ércében, kövében, mert míg a nemzet él e hazán addig az elhunyt alkotása vissza fogja sugározni a hazaszeretet fényét.

A hazaszeretet volt belvilágának nemes élesztője, e készteté tettekre, érlelte meggyőződésévé az eszmét, hogy a nemzet, megfosztva állami életétől, de jellemében birván a szerves fejlődés feltételeit, csak

társadalmi és kulturális tevékenységével és alkotásai-
val tarthatja fenn magát, míg jobb jövőjét így erő-
södve kiküzdheti. És a boldogult tudva, hogy men-
től jobban ismerjük a hazát egész természeti mivol-
tában multjával egyetemben, annál hőbbben ragaszko-
dunk hozzá és vagyunk készek áldozatra annak ja-
vára. A mint a természet, a véghetlen mindenség erő-
művezete nem csak tan, hanem költemény is, ép úgy ha-
zánk multja is nekünk tanulságos buzdító költemény.
És tudva, hogy a tudománynak nemzeti szellemben és
nemzeti nyelven való művelésétől és terjesztésétől függ
e hazarészben a felsőséget gyakorolható politikai, val-
lási és társadalmi műveltség; azért alapította mind
azon czélok és eszközökkel; a támasztott nehézsége-
ket jelmondásához hiven: „Peragit tranquilla
potestas quod violenta nequit.“ Lassan
működő erő kivívja azt, a mit a rohanó
erőszak nem birt; — leküzdve, — az erdélyi mu-
zeum-egyletet és ajándékozott e kies helyen annak
hajlékot. Nagy örömeire megérte, hogy e díszes hajlék
a nemzet politikai életében visszanyert szabad rendel-
kezése következtében a tudományos haladás e nagy
korszakában az emberi tudás végső eredményeinek
palotáivá fejlődik. Ezért az emlékében ünnepeltnek

hazafias alkotásai nem tüneményszerűek, hanem jelleme és nemes énje kifolyásaként hasznosan tartósak. A hazaszeretet gerjesztésével, az általános műveltség terjesztésével érhető majd el a haza szülőttei között a testvéri szeretet és kölcsönös becsülés összhangja. Mind ennek jótékony hatása az egész hazára kiterjedő, mert részeinek jól ismerete csak növelheti az együvé tartozás láthatlan kapcsait.

A leleplezendő emlék alkotójának ifjabb Vay Miklós bárónak szelleme is a túlvilágba költözött, de az elfeledtetéstől művei által óva van, utolsó műremekét így egészébe nem láthatá, művészi ihletének teljes erejével lelkesedve lelkesíteni teremté, a hazafisággal eszményének sikeresen áldozva munkált rajta, ez érczbe életet öntött; a magáét kioltá!

Ez emlék, mely szép, mert igaz, a hazaszeretetet dicsőíti, azért az erdélyi muzeum-egylet azon kegyelettel, melylyel alkottatá fogja őrizni, hiszen vezérlő szellemének emléke az!

Ünnepi óda, írta és szavalta Dr. Szász Béla.

Gróf Mikó Imre emlékezete.

Et facere, et pati fortia.

Gr. Mikó jelmondata.

*Oh Látnok, kinek ihlett jósszavára
Csak félve kél most visszhang ajkamon,
Profécziád milyen hiven bevála,
Mit akkor sejtőn, ha értett a hon —
Im' a ma kéz, mely csak dicsfény-övezte
Neveknék juttat érczlapján helyet,
Az Ő dicső nevét is följegyezte,
Kit minden öltő fönnen emleget!*

*— A vakmerő lelkeknek lázas álma
Dicsőség koszorujával hitet;
De, ah, vértől virít a harci pálma
S egy év lerontja, mit száz épített;
Más gyűjt magának hirt, kincset, hatalmat
S gátan s a másén vaktán törtet át —
Bár sikerére milljón térdet hajtnak:
Csak ércz, vagy márvány, ha jelzi porát.*

*De, ki nevét hálás szivekbe véste,
De, kit szivébe egy nemzet fogad,
Ha alkotásinak nincsen enyészte,
Mert élnek s hajtnak új s új sarjakat;*

*Ki a jelent jövőre szögzett szemmel
Türte, izzadta s szántott, boronált:
Neve nem húny ki a tűnő jelennel
És áttöri a sirt fedő homályt.*

*E kisdéd fészek, ez a szegény Erdély,
Kit úgy szeret, mert úgy rer istene,
E kisdéd nép, mely egy marokban elfér,
Ez látta őt: miből s mivé leve;
S ezt nézte Ő, némán és hallgatózva,
A vergődő sziven tartván kezét . . .
. . . Magas, meredek a Király-hágója . . .
S hogy vágyuk egy: e nép s Ő érezék.*

*S mindazt, ki hű, magyar, igaz, nemes volt,
Mind, mind egygyé forrasztá ez a vágy
(Bár sok a táj, fölöttük egy a mennybolt . . .)
Ennek szenteli mindenik magát:
Földjét, ki szántja és, ki alkot törvényt,
Ki várfalával őrzi műhelyét
S az is, ki mint Ő, bölcs tanácsló örként,
A trónhoz bátran, mert kegyelve, lép.*

*S hogy a soká elszakított két testvér,
Egymást ölelve, végre összeforrt,
Zajt, fényt, oh Nagy, te akkor sem kerestél,
Ünnepet ülni nem láttak seholt;
De láttak Agyagfalva zajgó síkján,
Harminczezernyi székely közepett,
A fölgyult szenvedélyt is elcsitítván
Ez egyetlen szó: törvény-tisztelet!*

*S aztán nem láttak, mert jog szent nevében
Ott fön kerested néped igazát,
Hol akkor — oh, jaj! káromlás ne legyen...
Gaz hitszegőnek nézték e hazát;
Hol a pribékek túszerként lefogva:
Ott szólnod s itt tenned nem adatott,
Hogy amaz ádáz, szörnyű vész-napokba'
Emészszen, vad keselyként, bánatod.*

*S talán jobb is volt, Olmütz várfokáról
Földült hazádat meg nem láthatád,
Gyöngéd kezekkel elfödé a távol
A vér folyókat s vérszín láthatárt...
S el a setét sirt, melybe mások tették,
Kit lelked édes lelkéül talált
S kinék képére oly dicsően festéd
Számunkra, majd, a női ideált...*

— *S hogy megjövel, ijesztőn pusztá minden,
Oly sok — még a remény is halva tán...
A legerősb szív is meging a hitben,
A szörnyű némaságnak hallatán.
De Te, választott jelszavadhoz híven,
Nagyot teszesz s türod nagy terhedet,
Kezed megint a félhalt nemzet-szíven
S hogy mire mozdul: Te kiérezed.*

*Ép' csak a föld, mi megmaradt a honból,
E romfödött, vérázott ősi föld
És im' elméd — tán Anteusra gondol --
Éjt-napot e szent rög gondjába' tölt;*

*S a jobbak is, kiket hívsz, ébredeznek,
A szerteszórt nép ismét összetart,
Hogy innen vlvja vissza, a mit vesztett:
Megint tettekre hívod a magyart.*

*És egyszer így, e földnek vetre lábad',
A vágyban égő sziv meg nem pihent;
Elnéd kohában új s új eszme támad
S észszel áttatva el az idegent:
Beköltözik a számüzött magyar szó
Az első magyar színre, újlag
S a rejtett tűz, a sziv mélyén viharzó,
A múltelt múlt képén új lánggra kap.*

*Író, tudóst példád vonz verseny-térre
— Jól értik Irányeszméid szavát —
A múltak, könyveidben újra-élve,
Feddőzve intik meg az unokát;
A rejtező költőt is fölkeresve,
Dédősink harcziról daloltatod,
Hogy az új öltő sziv szerint érezze,
Mik voltunk egykoron mi maggarok!*

*És hogy az áldás, mely csak fenről szállhat,
E sürgő munkán bőv s gazdag legyen:
Hű szolgáljaként az Ur templomának
Elsők közt elsőnek jársz kegyesen.
Mozdul a rom, gyűlnek a szétszórt csontok,
Megújhodik a múzsák hajloka,
Ezer gondod közt ez is a te gondod
S őrzni neved, hány templom, iskola!*

S midőn már így a földet, szívet, elmét
Elkészítéd a dús termés alá,
Csöndben fogantó lelked nem pihen még,
Legdicsőbb tervét akkor alkotá:
Szerezni tükröt, a mely nem törékeny,
Melyben mind csak való, mit visszaád,
Mely mindig, egyre, mind telibb teljében,
Mutassa meg a honnak e hazát.

S az egyetérző két szív összedobban,
Érti, fogadja hívó szózatod;
Gazdag, szegény gyűjti, hordja halomban,
A sok, sok drága tükrö-darabot:
Mit magyar író csak gondolt, vagy érzett,
Mit őriznek a csodás kis betűk —
Mikben a multak a jövőbe néznek,
Hogy örököljön lelkük, életük;

A mit e föld csak termett holtat, élet,
Százvezrek óta, vagy csak az imént,
Mesés időkről némán is beszélőt,
Örökkön élő csoda-regeként;
A természet varázsos alkotásit,
S az ember-kéz kontár utánzatát:
Itt gyűjtéd egybe s egyik, mint a másik,
Rád emlékeztet, oh Nagy, mind Terád!

S pedig, még itt sincs vége tetteidnek,
Miket a ma kéz híven följegyez;
A hol csak a hívó közélet intett,
Vonz a magány, de, mégis, rendel ez:

*Helyt állsz ama rövidke derületben
S hogy elborúl: kegy fénye nem maraszt,
Szentnek vallod a törvényt, rendületlen
S urad csak az, ki véled vallja azt . . .*

*S midőn, elvégre, győz a jog, igazság
S egünkön teljében ragyog a nap,
Midőn a kegyes végzetek megadják,
Hogy fölvirradjon a nagy béke-nap
És szent kötést köt a Nemzet s Királya
— Isten nevére szól az eskü-szó! —
S bölcsék tanácsa a trónt körülállja:
Ott állsz Te is, az Élő Unio!*

*— Oh Szellem-árny! mert, érzem, itt lebegsz te,
Honnan meritél annyi szent erőt,
Szived', elméd', mi volt, mi úgy megedzte,
Hogy így fénylhetél nemzeted előtt?!
Az a sok köny-e, melyet annyi sirra,
Aráért, nőért, lányért, fiakért
Ejtettél — nem csak önmagadért sirva:
A névért is, mely benned véget ért;*

*Az a sok gyász, mely árnyalá hazádat,
Nehéz próbákra téve nemzeted;
Vagy az a tűz, mely csak felülről szállhat
Annak lelkebe, a ki küldetett?
Kit áldásul ad istene a népnek,
Hogy a pusztában ő legyen vezér,
Ki gondban, kínban, munkában éléghet,
De megy, mert tudja: népe célhoz ér! . . .*

— *Te tettél, türtél, célodat elérted:*
Szolgálva hűn istent, királyt, hazát —
Önszabta kötelesség volt a vérted,
Melylyel magadat megacézélozád.
Bár nem maradt fiú nemzetségedből,
De Te annyit és olyakat tevé,
Hogy nagy neved, mit a ma kéz jegyzett föl,
Minden magyar szivben örökkön él!!

Visszapillantás a titkártól.

„Grande mortalis aevi spatium.“

Tac.

1859—1889.

Harmincz év! Bizony harmincz éve annak, hogy az erdélyi részek legjobbjai és az akkor még csak testvérhaza címén szerepelhetett Királyhágón túli nagy anyahaza kitűnő képviselői egybegyűltek volt Kolozsvár városába egy nemzeti örömnep megülésére. Még egész sötétségével borította akkor az idegen kényuralom éje a nemzetet és a hazát, és ha szerényen mert valahol életjelt adni a jobb jövőben való bizalom, a régi jog feltámadása reménye, gúnyos mosolylyal fogadták a hatalom akkori letéteményesei. De a nemzet nemtőjében tántoríthatatlanul hívó igaz hazafiság megőrizte a hamú alatt buzgalmának szent tűzét. Egy nagy fia e hazának és nemzetnek felirta volt zászlajára e tartalomdús szózatot: „peragit tranquilla potestas quod violenta nequit“! és ez elvéhez hiven ragaszkodva, egy szellemi mozgalomnak állott az élire, a mely bölcs előre látással kerülve mindent, a mi a gyanakvó kémrendszer aggodalmait ébreszthette volna, szívós kitartással tudta három évig tartott csendes küzdelem után kivívni a maga czélját, az erdélyi országos muzeum létesítését.

Mily természetűek voltak a leküzdendő nehézségek, könnyen kiszámíthatja, a ki meggondolja, hogy a muzeum létesítésére elébb egy muzeum-egyletet kellett alakítani. Egylet, a melynek igazgató választmánya lesz, a melynek tagjai fel lesznek jogosítva nyilvános közgyűléseken alapszabályban biztosított vitatkozó, tanácskozó, határozó, választó és ellenőrködő jogokat gyakorolni, már magában se talált oly kormány rendszerébe, a melynek fő és alapelve volt a csalhatatlan felsőbbség iránti feltétlen engedelmesség, és a mely irtózott az alattvalói korlátolt ész minden önálló működésétől; a mely csak azért akart mindenről tudni, hogy mindenbe bele avatkozhasnék. Magyar nyelvű és szellemű egylet, a melynek az ország minden részében lesznek érdeklődő és közre működő tagjai, hogy lehetett volna ínyére oly kormányrendszernek, a melynek nyiltan vallott és hirdetett célja volt, egy egységes és egynemű öszszállam teremtése és megszilárdítása, a melyben önálló magyar nemzet számára nincs hely? El lehet képzelni, hogy már csak az elvi beleegyezés ily egylet alakításába mekkora önmegtagadást kívánt a kormánytól, és miután nagy nehezen rá szánta magát az elvi engedély megadására, mekkora kicsinykedést, aggodalmasságot és hajszállhasogatást fejtett ki mind új meg új kifogások, útasítások és módosítások kieszelésében, hogy az alapszabályok végleges megerősítését a lehetőségig késleltesse; mekkora önmegtagadásra és türelemre volt szüksége a terv kivitelére kiküldött bizottságnak, hogy végre ha nem is egészen a maga felfogásával egyező, de legalább tűrhető alakban és tartalommal megállapított alapszabály megerősítését megnyerhette.

Ha azt vesszük tekintetbe, hogy ennek a kivitele csaknem három álló esztendeig tartott alkudozások után volt csak lehetséges, legkevésbbé se lehet feltűnő, hogy a végre elért

eredményt országszerte mindenki nem csak nagy nyereségnek, hanem némileg a kivívott diadal egy nemének tekintette.

De a muzeum-egylet alapítóinak az alapszabály szerkesztésénél nem csak azt kellett folyton szemmel tartaniok, hogy a kormány mit fog eshetőleg megengedni, mit nem; más tekintetek is minden lépten nyomon a legnagyobb óvatosságot parancsolták. Első sorban nem volt könnyű az alakítandó muzeum-egylet célja szabatos körülírásának megtalálni a tartalmát és a formáját. Mindenek előtt természetesen ott volt a muzeum létesítése és fentartása. Senki se fog csodálkozni rajta, hogy a „muzeum“ szó mindenkinek önkénytelenül a budapesti nemzeti muzeumot juttatta eszébe, noha kétségtelenül senki se képzelhette, hogy az erdélyi muzeum gazdagság és nagyszerűség tekintetében csak távolról is mérkőzhessék amazal. Azt is tudta, a ki tudta, hogy a nemzeti muzeumban felhalmozódott tudományos és műkincsek feldolgozása és ismertetése célja volt az az alapeszme, a melyből a magyar tudományos Akadémia alapítása indult; ám egyúttal azt is láthatta mindenki, a ki látni akarta, hogy oly testület, a mely öt forintnyi évi tagdíj lefizetésért a rendes tagság teljes jogával befogad minden tisztességes embert, nem lehet tudományos testület oly értelemben, a milyenben egy Akadémia tudós társaság, az az, a szó szoros értelmében vett szaktudósok társasága; pedig mégis tudomány ápolása, fejlesztése és terjesztése kellett hogy legyen annak az egyesületnek a célja, a mely muzeum alapítására és állandósítására alakult. Hiszen a valódi muzeum mi lehet egyéb, mint tárháza az oly tárgyaknak, a melyek a tudományos működésnek vagy anyagúl vagy eszközül szolgálhatnak; mi lehet célja e tárgyak egybegyűjtésének, ha nem éppen annak a tudományos működésnek a megindítása, a melynek részint tárgyai, részint eszközei; és ki másnak lehet vala

ez hivatása és feladata, mint éppen az alapító egyesületnek? Csak is mind ezeknek a tekinteteknek a kellő figyelembe vétele nyújtja aztán a kulcsot az egyesület első alapszabályai megértéséhez. A tudományos cél kifejezést nyert az „erdélyi honisme“ tág jelentésű jelszóban, de ne hogy valamiképp gyanút ébresszen, már eleve is kimondta az egyesület, hogy magának „semmiféle tudós társasági címet vagy méltóságot“ se követel. A mivelendő tudományzajok sorozatából kifejezetten csak a theologia és a politika voltak ugyan kizárva; de látni való, hogy az „erdélyi honisme“ keretében a magyar nyelvtudomány se lelt helyet, sőt még az se volt megengedve, hogy az egyesület magyar volna az alapszabályban legyen biztosítva, az alakító közgyűlésnek volt fenhagyva, hogy szavazás útján határozza meg, melyik legyen az egyesület hivatalos nyelve. Éppen úgy hallgat a szabály arról, hogy kinek lesz tehát kötelessége tudományosan dolgozni. A tagoknak már a dolog természeténél fogva se lehetett ezt kötelességökké tenni, de még a választmány tagjainak se; sőt a tisztviselők útasításai is csupán az ügykezelésre voltak figyelemmel, a tudományos működés csak annyiban volt kötelességökké téve, a mennyiben első sorban a muzeum tudományos gyűjteményei rendezése, gyarapítása, fentartása és lajstromozása volt főfeladatok, természetesen csak azoknak, a kik gyűjtemények őrei voltak; tehát az első időben éppenséggel kettőnek. Mégis megígérte az egyesület a maga alapszabályában, hogy tudományos működése eredményeit kiadványokban közlé fogja tenni, arra számítván, hogy fognak akadni az egyesület kebelében ügybuzgó szaktudósok és tudománykedvelők, a kik örömet fognak vállalkozni a muzeum gyűjteményeiben kínáló tudományos anyagnak az ugyanott meglevő eszközök felhasználásával való feldolgozására; a mely számításában nem is csalódott.

Felesleges volna az alapítás történelmének újra elmondani itt azokat a részleteit, a melyek az alakító közgyűlés jegyzőkönyvében és az egylet 1866—1869 évi tudósításaiban már elé voltak sorolva. Az uralkodó hangulat jellemzésére elég lesz ide iktatni az alakító közgyűlésnek azt a határozatát, a melylyel a legfelsőbb helyen megerősített alapszabályok eléterjesztését fogadta. A határozat így szólt: „Bár ha ohajtandó lett volna, hogy a szabályok kezdetben felterjesztett alakjukban nyertek volna megerősítést; mindazonáltal ezen rég kezdeményezett nemzeti intézetet létre hozni ohajtván, annak fejlődésére nézve kedvezőbb körülményeket reménylván, és bízván, hogy az egyleti tagok akarátja és tudományos nemzeti szelleme a hiányokat ki fogja pótolni, a közgyűlés elfogadja a megerősített szabályokat s a muzeum egyletet ezennel megalakúlnak nyilvánítja.“

Nem kell valami rendkívüli éles látás hozzá, hogy e határozat szavaiból, szerkezetéből és elhallgatásaiból kivehessük, mi volt az, a mivel a közgyűlés nem volt tökélyesen megelégedve. A kormány követelte módosítások egy czélt tartottak szem előtt: kiküszöbölni az alapszabály első tervezetéből mindent, a mi bár mi távolról magyar nemzeti színezetet és jelleget adhat vala az alakuló egyletnek. Ám éppen ez a czélzata a kormánynak csak formailag sikerült, a mint másként nem is lehetett. De éppen az a körülmény, hogy itt a tudomány adta kézre a fegyvert, a melylyel ezt a magyar nemzeti-ség szempontjából oly fontos eredményt lehetett kivívni, megérteti velünk, hogy mért vált akkor a szerény hatáskörre korlátolt tudományos czélú muzeum-egylet megalakulása nemzeti örömmünneppé.

Az az aránylag kicsiny köre az érdekelteknek, a mely már akkor is a muzeum-egyletben a tudományos czélt tekin-

tette főcélznak, a kivívott alapon azonnal hozzá látott a munkához. Egyik nevezetes nyereség, a mely rögtön eléállott mint egyenes folyománya az egyesület alakulásának, volt a gróf Kemény József-féle könyvtár biztosítása az alapítandó muzeum számára. Ezt a könyvtárt már 1857 Juliusában az akkori erdélyi kormányzó hg. Schwarzenberg Károly engedélye alapján az ideiglenes igazgató bizottság a maga kiküldött megbizottjával, néhai Mike Sándorral, átvette és beszállította volt Gerendről Kolozsvárra; most mint őt jogosan megillető tulajdonát tényleg birtokába vette, és azonnal gondoskodott oly elhelyezéséről, a melyben használhatóvá válhatott.

A kormány engedélyével kibocsátott aláírási ívek az országos közlekedés hatása alatt gazdag tartalommal kerültek vissza és most a megalakult egyesület egyik első teendője volt, az aláírásokban ígért alapítványok és adományok begyűjtése. Tetemes része az aláíróknak az első felszólításra azonnal beváltotta ígéreteit; de bizony voltak olyanok is, a kik még egynehány évig késedelmeztek, sőt akadt olyan is, a ki maig se váltotta be, s ezek közt, sajnos, akad egynehány oly ígélet is, a melynek tényleges teljesítését még reményelni se lehet. A fellobbanó lelkesedés, első heve nem egyet oly ígélet tételére ragadott, a mely már az aláírás pillanatában se volt semmi arányban az aláíró vagyoni állásához; de az aláírástól az egyesület megalakulásáig eltelt három év alatt tetemes változások is történtek. Alapítványokat aláírt egyesek végrendelet hátrahagyása nélkül elhaltak és a hagyaték tárgyalásánál nem lehetett a még nem létezett egyesület igényét érvényesíteni; mások vagyoniilag tönkre jutottak; meg mások kimentek volt az országból, nem lehetett tudni hová. A muzeumnak számtalan tárgyak közül sok elveszett, elromlott. Mégis abban a helyzetben találta magát a megalakult egyesület, hogy az alakító

közgyűlés, miután határozatilag kimondta, hogy az egylet szabályszerű működése 1860. januárius 1-én veszi kezdetét, s ennélfogva az 1860. év lesz hivatalosan az egylet élete első éve, a működés megindításáról a következőleg gondoskodott:

Az alapszabályban kilátásba vett hivatalos személyzetből egy előre csak a következők állásait tölti be: a muzeum-őrét, a ki főleg a természetiek gyűjteményei öre, de egyszersmind ideiglenesen az igazgatói teendőkkal is lesz megbizva; a könyvtárnokét, a ki ideiglenesen őrizni fogja a régiség- és éremtárhoz tartozó tárgyakat is; a pénztárnokét és a titkárét. Segéd-személyzet képiiben még fel volt véve egy praeparator, egy könyvtári segéd, egy kertész, két szolga és két kertész legény.¹⁾

Az első év költségvetésére nézve a reménylhető évi bevételt 10,142 forintban vette alapúl; ez összegből a személyi járandóságokra szánt (muzeum-őr 1000 forint, könyvtárnok 1000 forint, pénztárnok 400 forint, titkár 500 forint, segéd-személyzet 1920 forint) 4820 forintot; kezelés költségeire 565 forintot; általán-összegekre (nyomtatványok 300 forint, épület-fenntartás 300 forint, természeti tár 600 forint, könyvtár 1400 forint, adó 600 forint) 3200 forintot, tehát összesen 8585 forintot.

Az állapot jellemzésére még tudni kell, hogy a természettudományi gyűjtemények, a régiségek és az érmek miben állásáról még csak sejtelve se lehetett senkinek, a berendezésre szükségessé válható beruházásokhoz még csak hozzá se tudott vetni senki; az egy könyvtár volt némileg ismerve az átvételi lajstromokból. Helyiségül nem állott rendelkezésre egyéb, mint a gróf Mikó Imre ajándékozta kertben állott nyári lak, a melyről bizonyos volt, hogy az egész muzeum befogadására igen ki-

¹⁾ A dolog természeténél fogva itt csak a fizetéses tisztekről van szó; a méltóságok vagy tiszteletbeli tisztségek be nem töltésére nem volt semmi ok.

csiny, de mint eredetileg nagyúri kéjlaknak épült kerti ház, tetemes átalakítás nélkül még a belé férő gyűjtemények czélszerű elhelyezésére sem alkalmas. A könyvtár számára néhai gróf Bethlen Sándor ajánlott fel belfarkas-utczai házánál egy alkalmas ideiglenes helyiséget egyelőre díjtalanul. Oda be is költözött a könyvtár, a mely mellett dolgozó és olvasó szoba is jutott; egy külön tűzbiztos kis kamarába helyezkedett a kézirat-tár és ugyan oda tette le a könyvtárnok a régiségeket és érmeiket is.

A kerti épület átalakítására és esetleg megnagyobbítására egynehány terv készült, de egy se volt kivihető, mert az egylet előtt csak az a választás állott: vagy beleépíteni a tőkét egy díszes vagy legalább is elég tágas és kényelmes épületbe, s aztán anyagi eszközök hiányában lemondani a tudományos működésről; vagy pedig felhagyva az építkezés eszméjével, egyelőre szerény körre szorítkozni és erőt gyűjteni a jövő számára. Szerencsére az utóbbit választotta. Azt határozta, hogy a könyvtárt meghagyja az ideiglenes helyiségben, a kerti épületen pedig csak éppen a legszükségesebb javításokat és átalakításokat eszközölteti, hogy oda a természetrajzi gyűjteményeket lehessen elhelyezni. Mégis eltelt az 1860-ki nyár, sőt még az 1861-kiné is egy része, a míg ezek az átalakítások megtörténtek.

Időközben mind gyűltek az adományok, az évi átalányokból is történtek vásárlások, főleg a könyvtár számára, a mely aránylag elég gazdag volt történelmi művekben, de alig birt valami természettudományi szakmunkával. Első sorban szükségessé vált volt azoknak a segéd munkáknak a beszerzése, a melyekre a gyűjtemények őreinek volt elkerülhetetlen szüksége. Szekrények, állványok és más bútorok beszerzése is vett igénybe tetemes költséget; de a tiszti kar és az igazgató vá-

lasztmány szerencsés tapintattal tudták egyeztetni az aránylagos bőkezűséget a szükségek beszerzésében a bölcs takarékoszággal a költségekben, s az oly szépen sikerült, hogy minden évben lehetett a folyó jövedelemből valamicskét a tőkéhez csatolni, a nélkül, hogy a gyűjtemények gyarapítása és rendezése és a tudományos működés bármely irányban hiányt éreztek volna.

A megalakult egylet azonnal hozzá is fogott a tudományos munkához. Egyfelől a helyiségek berendezésével megkezdette a gyűjtemények rendezését és gyarapítását, másfelől megtartotta az igazgató választmány az alapszabály értelmében a maga tudományos üléseit és egyidejűleg hozzá látott az irodalmi működéshez is.

Nem lehet ez az emlékirat feladata lépésről-lépésre követni az egylet és a muzeum működését és fejlődését. Az eddig tartott harmincz rendes közgyűlésen előterjesztett és közzé is tett évi jelentések a legkisebb mozzanatokig hiven és kimerítően mutatták ki, hogy az egylet és az igazgató választmány miként fogta fel és miként teljesítette a maga feladatát. De ha valahol, éppen a tudományos működés terén a legbiztosabb mértéke a teljesített munka mekkoraságának és minőségének a munka eredménye. Ezért nem lesz érdektelen itt visszajelentően egybevetni a kezdetes állapotokat a mai fejlettség viszonyaival.

A muzeum-egylet alapszabályai 1859 óta két ízben jöttek módosítás alá. Először 1869-ben. Az alkotmányosság helyreállása és az anyaországgal való tökélyes egyesülés szabaddá tette a mozgást és módot nyújtott mindazoknak a czölönkönek az eltávolítására, a melyekkel az önkényuralom nehezíteni kívánta a nemzeti eszme érvényre jutását. Ám ugyanez a változás megnyitván egyszerre a politikai közélet sorompóit, tágas új munkatérrel nyitott a hazafias működésnek. Azok a hazafiak,

a kiket a kényszerű tétlenség terelt volt oly munkakörökbe, a melyekben tettványok nyert ugyan némi kielégítést, de a melyek nagyon sok tekintetben nem feleltek meg se valóságos vágyaiknak, se készségüknek, most egyszerre megtalálták azokat a helyeket, a melyeken valódi hivatások szerint érvényesíthették magokat és tehetségeiket a nemzet, a haza és a közjó érdekében és el is foglalták. Ezt erősen megérezte a muzeum-egylet is. Az igazgató és alapító tagok megmaradtak ugyan az egylet kötelékében, de másfelé levén elfoglalva, mind gyéribben jelentek meg az egylet gyűlésein, némelyek merőben távol maradtak; a részvényes tagok túlnyomó többsége a tagságra kötelező tíz év elteltével egyszerűen kilépett. Az egylet megalakulásakor 896 részvényes tagja volt, de a mikor 1869-ben újra felszólítást kaptak a csatlakozásra, alig maradtak százan, pedig az egylet a kötelezettséget öt évre szállította volt.

Az egylet a módosított alapszabályban se vette még fel a tudós társaság czimét, de legalább kihagyta belőle azt a pontot, a melyben nyilván ki volt mondva, hogy nem tudós társaság.

A második módosítása az alapszabálynak 1883-ban történt; ekkor szűnt meg a részvényes tagoknak az a kötelezettsége, hogy több évre kötelezzék magokat, a minek következtében a részvényes tag mindig csak egy évre tag; de a lényeges célja az új módosításnak a szakosztályok szervezése volt.

Szakosztályai voltak az egyletnek már első alakulása óta, de a szakosztályok csak a tudományos üléseken tartott előadások tartalmára nézve voltak külön válva. A dolgozatok együttl és egyenlő alakban jelentek meg az 1861-ben megindult egyleti évkönyvekben, valamint az 1874-ben megindult „Erdélyi Muzeum“ című havi folyóiratban. Az új szabály szerint a szakosztályok önálló testületekké lettek, külön kiadványokat tesznek közzé, külön közgyűléseket tartanak, külön pénzkezelé-

sük van, sőt fel vannak jogosítva oly szakosztályi tagok felvételére is, a kik nem tagjai az egyletnek. Csak az kapcsolja a szakosztályokat egymáshoz és az egyletkez, hogy a működésükre nélkülözhetetlenül szükséges pénzt az egyleti pénztárból kapják. Ez a kapocs elég erős a bomlasztó széthúzás ellen súlyozására; egyszersmind szembeötlő, hogy ezek a szakosztályok már határozottan tudományos testületek, a melyeknek hogy valóságos tudós társaságok legyenek, még csak az kell, hogy tagjaikat válaszzák.

Az egylet tudományos működését gyűjteményei körül legjobban jellemzi az, a mi a következő rövid áttekintésben van feltüntetve:

A) A könyv- és kézirat-tár.

Az erdélyi Muzeum könyvtárának alapját a halhatatlan emlékü gr. Kemény József vetette meg, ki az 1841—43-diki erdélyi országgyűlésen fáradhatatlan szorgalommal összegyűjtött könyv-, kézirat- és oklevél-gyűjteményét egy Erdélyben felállítandó muzeum részére följánlotta.

Intézetünk megnyiltakor 1860 elején a könyvtárt gróf Kemény József mintegy 5000 kötetnyi hagyatéka képezte, mely a hazafiak áldozatkészsége folytán évről-évre tetemesen gyarapodott. Gr. Kemény Sámuel, gr. Mikó Imre, gr. Teleki Domokos, br. Radák Istvánné, gr. Rhédey Klára, gr. Toldalagi Victor, részint összes könyvtáraikat hagyományozták intézetünknak, részint szabad válogatást engedtek az erd. Muzeumnak mind arra nézve, a mi könyvtárában hiányzott. Százakra ment azok száma, kik kisebb nagyobb adományokkal járultak a könyvtár gyarapításához. Vásárlás útján két nagyobb szerű gyűjtemény, u. m. a Cserey-féle krásznai könyvtár, s ebben több nagyértékű uni-

cum és sok ritka Hungaricum, és a gr. Csáky-féle nagyalmásai könyvtár jutott intézetünk birtokába. A könyvtár évi általányából, mely az alakuló közgyűlésen 1400 forintban volt megállapítva, de folytonosan emeltetve, az utóbbi években állandóan 3000 forintot tett, valamint intézetek, társulatok s egyesek adományából könyvtárunk oly örvendetes gyarapodást nyert, hogy 30 év lefolyása alatt eredeti létszáma megtizsereződött, s az évek során csere vagy eladás útján értékesített vagy értékesítendő több ezer kötetnyi többszörös példányokat nem számítva, az 50,000 kötetet megközelíti.

Könyvtárunk kiterjed ugyan a tudományok összeségére, de a gyarapításban fő súly volt mindig fektetve a Magyarországra s különösen az egykori Erdélyre vonatkozó munkák megszerzésére, s a gyűjteményeink mellett nélkülözhetetlen szakkönyvtárak kiegészítésére. Igy sikerült a Transilvanicumok oly gazdag gyűjteményére tennünk szert, melylyel hazánk egy könyvtára sem versenyezhet, s melyet nemcsak hazánk szaktudósai, hanem külföldi egyetemek tanárai is mind gyakrabban vesznek igénybe.

Az egyetem felállítása (1872.) óta könyvtárunk az állam kormányával kötött szerződés értelmében az egyetem épületében annak könyvtárával együtt van elhelyezve. Mindkét könyvtár használatára a közös olvasó-terem szolgál, mely a nyári szünidőt s ünnep- és vasárnapokat kivéve naponként 5 órán át áll nyitva s egyetemünk fejlődésével arányban folytonosan emelkedő látogatottságnak örvend.

Kézirattárunk és oklevélgyűjteményünk alapját is gr. Kemény József nagyszerű gyűjteménye vetette meg, mely az Erdély történelmére vonatkozó írók, eredeti törvényezikkek, oklevelek, oklevélmásolatok, állami hivatalos és magán levelezések megbecsülhetetlen értékű tárháza. Ennek kiegészítésére szolgál

a Mike Sándor nagybecsü gyűjteménye, a dr. Ötvös Ágoston hagyatéka, gr. Mikó könyvtárának, valamint gr. Teleki Domokosnak összes kéziratai. Eredeti okleveleink száma, melyek nagyobb részben gr. Kemény József és Sámuel, gr. Mikó Imre, Mike Sándor, Ötvös Ágoston gyűjteményeivel jutottak birtokunkba, s gr. Gyulai Lajos, gr. Kornis Károly, br. Radák Istvánné, gr. Toldalagi Viktor és többek adományából szaporodtak, Erdély különválásáig az 500 darabot meghaladja; a fejedelmek korára pedig gyűjteményünk oly gazdag, hogy a régi Erdély történelmének megírására nézve hazánk bármely más levéltáránál több és becesebb adatokat szolgáltathat. Legújabbán mint letéteményt kéziratárunkban helyezte el gr. Eszterházy János családja cseszneki ágának teljesen rendezett levéltárát, követendő példát adva a családi levéltárak legbiztosabb főtartására s azoknak a hazai tudomány érdekében közhasznúvá tételére.

B) A muzeum-egylet állattani gyűjteménye.

Az állattani gyűjtemény a muzeum-kertnek közepe táján, az új emlékszoborral szemben, abban az egyemeletes épületben van elhelyezve, melyet a kerttel együtt a muzeum nagynevű alapítója ajándékozott az egyletnek. Ebben az épületben, melyben több évig az egylet összes gyűjteményei elfértek, s mely az egyetem alapításakor állattani és összehasonlító boncztani intézettel rendeztetett be, a muzeum gyűjteménye az egyet. tan-szék gyűjteményével együtt, melynek értékes kiegészítő részét képezi, egy földszinti, s két emeleti termet foglal el s tölt meg egész a zsufoltságig.

A gyűjtemény részint a kezelő személyzet gyűjtése s kikészítése, részint egyes tudománykedvelők ajándékozása, részint vásárlások útján érte el lassanként jelenlegi gazdagságát. A

gyarapításnál első sorban az erdélyi részek faunájának összegyűjtése tartatott szem előtt, a mi azonban nem zárhatta ki más faunaterületek jellemző alakjainak beszerzését, melyek részint az állatvilág behatóbb tanulmányozására, részint pedig a hazai fauna tudományos feldolgozására nélkülözhetetlenek.

A gyűjtemény leltárába az egyes állatosztályok képviselői a következő folyószámok alatt vannak bejegyezve.

Emlősök (Mammalia)	71	sz.
Madarak (Aves)	447	„
Csúszók (Reptilia) és kétéltűek (Amphibia)	45	„
Halak (Pisces)	128	„
Lágytestűek (Mollusca)	6,000	„
Rovarok (Insecta)	11,350	„
Pókfélék (Arachnida)	339	„
Százlábúak (Myriopoda)	85	„
Héjasak (Crustacea)	128	„
Tüskebőrűek (Echinodermata)	15	„

Ezekhez járul még:

Különböző osztályba tartozó alsóbb tengeri állat	273	„
Egész csontvázak s egyéb vázrészek	328	„
Madártojás	429	„

E szerint gyűjteményünk jelenleg 19,638 szám alatt bejegyzett állattani tárgyból áll, melyeknek túlnyomó része feles számú példányokkal van képviselve.

A gyűjteménynek sorrendben első őre, a muzeum igazgatója Brassai Sámuel volt, első segédőre Herrmann Ottó (1871-ig), majd Klir János; az egyetem alapítása óta fő őre Entz Géza, az állattan és összehasonlító boncztan ny. r. tanára.

C) A növénytani osztály:

A növénytár mindjárt fennállásának első éveiben, oly értékes gyűjtemények birtokába jutott, hogy annak, a ki „Erdély“ florájával foglalkozni kívánt, jó szolgálatokat tehetett.

Legelső helyen megemlítendő Czetz Antal egykori deési kereskedő valóban pártját ritkító gyűjteménye, melynek transsilvanicumai még ma is a transsilvanicumok legnagyobb díszét képezik; továbbá Pávai V. Elek s Landoz herbariumai, a nagy-szebeni természettudományi egylet Herbarium normale Transsilvanicum és Kováts Gyula egyes centuriái, Wolff Gábor, Janka Géza, Ujhelyi Imre kanonok (tengeri algák), Tauscher Gyula (főképen kryptogámok) becses adományai, Finály, Szócs, végre gróf Lázár Kálmán elismerést érdemlő gyűjtései, mind olyanok voltak, milyeneket az „Erdélyi Muzeum“-nak jobbakat alig lehetett — az akkori körülményeket szem előtt tartva — kívánni. Mindezen növényeket Brassai Sámuel igazgató ör, a hely hiánya és czélszerűtlensége által korlátolva, ugyan mind külön az eredeti csomagokban hagyta, de kivétel nélkül sajátkezűleg bevezette egy nagy szorgalommal készített czédulacatalogusba; ennek segítségével minden kívánt növény pár perc alatt biztosan volt megkereshető.

Midőn a gyűjtemény az állam rendelkezésére bocsáttatott, annak felállítására és gyarapítására nagyobb összegek engedélyeztettek az igazgató választmány illetőleg a közgyűlés által. A felállításnál a British Museum botanikai sectiója szolgált mintául. Csakhamar elkészültek a szekrények, s a növények megmérgezése, felragasztása és elrendezése szépen haladt.

A gyűjtemény gyarapítása tervszerűen folyt és folyik; egyetlen és főtekintet, minden az országrészünkre vonatkozó és annak beható tanulmányozására nézve bármely tekintetben

számba vehetőt lassankint, úgy a mint arra alkalom nyílik megszerezni. A míg a tudomány-egyetem megnyitása előtt, csak a magasabb szerkezetű növények tanulmányozására volt némi-
leg hasznavehető összehasonlító anyag, a szépen megindult ifjú intézetben: az új állapotok szükségessé tették, hogy az alsóbb rendű hazai növényeknek majdnem míveletlen mezeje, minél behatóbb tanulmány tárgyává tétessék.

Áldozatok árán szereztettek meg Janka Géza nagy phanerogam és Heufler (báró Hohenbühel) nagy kryptogam herbariumai, a melyek által a növénytár kb. ötvenezer számmal gyarapodott, megvásároltattak Nordstedt és Wittrock algologiai Sydow, Linhart mycologiai, Lojka lichenologiai, Barth bryologiai centuriái, Holuby szép mohgyűjteménye és azon kívül több kisebb gyűjtemény.

A Haynald alaplóból beszereztek a Rabenhorst-féle centuriák és Balfour edinburghi tanár nagyszerű kb. 16,000 táblát tartalmazó növényábra gyűjteménye, melyhez hasonló kevés van a continensen, eltekintve az egész nagy állami intézetektől. Haynald bibornok és érsek ő Eminentiaija nagy kegyességének még köszönhető, hogy Maly F. cs. és kir. udvari kertinspector a Boos-féle herbarium egy szép részét Kolozsvárra juttatta, mely reánk nézve azért oly nagybecsű, mert a schönbrunni kertből a Schott-, Kotschy-, Nyman-féle transsilvanicumokat majdnem kivétel nélkül tartalmazza.

Özv. dr. Béltéký Ferenczné bold. férje az egykori közkedveltségű orvos gyűjteményét szintén muzeumunknak adományozta, a gyűjteménnyel dr. Joó István szárított növényei is herbariumunkba jutottak.

Kanitz Ágost tan. mindjárt működése kezdetén saját európai gyűjteményét a növénytárba sorozta és a később hozzájutottakkal hasonlóan járt el, az évek folytán azután többnyire

felkérésére a következők gyarapították a gyűjteményt majdnem kivétel nélkül oly növényekkel, melyek floránk tanulmányozása érdekében valóban becsesek: Alessi A. P., Ascherson Pál, Barth József, Borbás Vincze, Csató János, Degen Árpád, Demeter Károly, Goeth F., Herbich Ferencz, Holuby József, Istvánffy Gyula, Janka Victor, Klir János, Kossuth Lajos, Kunszt János, Mika Károly, Müller Jenő, Porcius Florián, Rell Pál, Roemer Gyula, Simonkai Lajos, Wolff Gábor, Wolff Gyula.

Az igazgató választmány segélyezésével, olyan vidékeken, honnan gyűjteményünknek majdnem semmi növénye sem volt, gyűjtöttek sok érdekest Walz Lajos (Erdély ÉK. rész), Knapp József (Erdély DNy. rész), Herbich Ferencz (Boszniában).

A növénytár végre 1889 tavaszán külön és biztos, habár nagyon szűk hajlékot nyert és evvel több mint egy negyed évszáz panaszai — jó omen, éppen most — legalább némileg kielégítették. Az év végéig remélhetőleg az egész gyűjtemény új helyiségében teljesen felállítva szolgálatára leend a növénytan minden mivelőjének, minden kedvelőjének, ki a növényismeretben komolyan tovább haladni óhajt.

A herbariumot kiegészíti a növénytani könyvek, díszművek és folyóiratok válogatott nagybecsű sorozata, mely évek folytán a muzeumi könyvtár számára megszereztetett és a dolgozást annyira elősegíti.

A növénytár a modern igényeknek teljesen megfelel és bármely hasonló intézetnek nem méltatlan versenytársa.

Kicsiből lassanként nagyobb és nagyobb lett, számokban ezt nehéz kifejezni, de hogy mennyire haladott az, az utolsó tizenhat év óta, legjobban bizonyítja az a tény, hogy a gyűjtemény ma legalább is annyi szekrényt igényel, a hány különböző nagyságú fasciculust foglalt akkor el.

D) Az ásvány-földtani osztály.

A) Az osztály keletkezése és fejlődése. Midőn 1859-ben az erdélyi muzeum-egylet megalapított, a nemzeti közművelődés minden igaz barátja nemes áldozatkészséggel hozzájárult az egylet céljainak megvalósításához, és igen természetes, hogy ezen, szép és bő ásványkincscsel megáldott kies országrészből gazdag ásvány-, kőzet- és kővület-adományok folytak be az egylet ásvány-földtani osztályának megalakíthatására. Az egylet aláírási jegyzőkönyvéből kitűnik, hogy nem kevesebb, mint 150 egyéntől és testülettől érkeztek be többé-kevésbé értékes ásványok, kőzetek- és kővületek, és hogy azoknak példányszáma csaknem 10,000-re fölmehetett. Nagyon könnyen érthető azonban, hogy ezen többnyire laikusok által összehordott anyag közt sok volt a tudományra nézve értéktelen; de volt közte sok hasznavehető, sőt nagybecsű tárgy is.

A mi különösen az ásványokat illeti, az ajándékképen befolyt példányoknak száma 5000-nél többre mehetett. Az ajándékozók közül különösen kiemelendők:

Gr. Gyulai Lajos	2000	példánnyal ;
Br. Jósika Lajosné	722	” ”
Kolozsvári Casino	400	” ”
Baternay	338	” ”
Torma Károly	200	” ”
Nemes János	200	” ”
Pfenningsdorf Antalné	181	” ”
Posch József	171	” ”
Kremnitzky Fülöp	140	” ”
Fülei Ágnes	129	” ”
Cseh Lajos	85	” ”
Reznek István	60	” ”

A különböző bányatársulatok és hivatalok is szép számú és igen becses ajándékokkal járultak az osztály megalapításához; így:

- a csik-szt.-domokos-baláni rézbánya-társulat;
- az Abrudbánya-Verespatak felső-verkesi bányatársulat;
- a cs. kir. bányák főigazgatósága Kolozsvárt;
- a verespataki luncsesdi Szt.-József bánya-társulat;
- a sebeshelyi cs. kir. vasbánya igazgatósága;
- a nagyági, offenbányai és abrudbányai bányahivatalok, stb.

Később ezen kb. 5000 példányra menő ajándék-gyűjtemény vétel által is gyarapított. A többi között beszereztetett Pávay V. Elek kb. 500 dbból álló ásványgyűjteménye, melyben sok faj és külföldi előfordulások is voltak képviselve.

Ily módon került össze az az ásvány-gyűjtemény, melyet az erdélyi muzeum-egylet 1872 őszén az egyetemnek tudományos használatra átadott, s mely az akkor fölvelt alapléltár szerint közel 3000 darabot s ezek közt 160 fajt tartalmazott. Ezen ásványok szebb példányai 4-lejtős fődélű, és 8 magas fali szekrényben voltak Naumann vegyes rendszere szerint kiállítva, a kevésbé szépek pedig ezen szekrények fiókjába elhelyezve.

A mi Erdély földtani gyűjteményét illeti, azoknak is egy kis része magánosok vagy intézetek ajándékából, de nagyobb része az egylet első örének, Pávay V. Eleknek és 1869-től kezdve második örének, Herbich Ferencznek buzgó gyűjtései által kerültek össze. Herbich az ásvány-földtani osztályba lépésénél gazdag privat-gyűjteményét átadta az erd muzeumnak, mi által az általános közzetani, földtani és őslénytani gyűjteményeknek alapját megvetette.

Midőn 1872. őszén az egyetemnek átadattak a gyűjtemények, azok már elég tekintélyesek voltak, mert 36 magas

fali és 10 lejtősfedelű, szabadon álló szekrényt megtöltöttek. Az átadási jegyzőkönyv szerint ezeknek tartalma volt :

a) Egy kb. 600 példányból álló általános közzetani gyűjtemény, 6 szekrényben.

b) Egy 840 példányból álló általános őslénytani gyűjtemény 10 lejtősfedelű, szabadon álló szekrényben igen csinosan kiállítva.

c) Erdélynek földtani gyűjteménye 27 fali szekrényben, kb. 3000 db erdélyi kőzettel és kővélettel.

d) Kolozsvár vidékének földtani gyűjteménye 3 fali szekrényben, kb. 250 darab kőzettel- és kővélettel.

e) Ezekon kívül még nagyszámu kőzet- és kővéletpéldány meghatározatlan és rendezetlen állapotban a fiókokban.

Mindössze tehát volt az erdélyi muzeumnak az átadás-kor kb. 3000 db ásványa, 600 db tömeges kőzete, 3250 db réteges kőzete és kővélete (erdélyi földtani gyűjt.) és 840 faj kővélete, vagyis összesen közel 8000 db tárgya.

Az átvétel után az összes gyűjtemények, kisebbrészt ajándékok és vásárlások vagy csere-, legnagyobbrészt az osztálynak őre és segédőre által a nyári hónapokban szorgalmasan folytatott gyűjtések által, igen gyors fejlődésnek és gyarapodásnak indultak, úgy hogy évről-évre új szekrényeket kellett újabb tárgyak elhelyezése és kiállítása végett beállítani, s a rendelkezésre álló tér nemsokára zsufolásig megtelt gyűjteményekkel. Sok sürgetésre végre a mult évben sikerült a helyiségek kibővítését is megérni, minek következtében a gyűjtemények rendezése a jelen stadiumba léphetett.

A legfontosabb gyarapodások az átvétel óta a következők voltak. Herbich F. segédőr 1870—72 nyarán egész Erdélyt bejárván, összegyűjtötte ezen országrésznek változatos kiterésbeli kőzeteit, melyeknek 1500 kitünően alakított példányból

álló gazdag gyűjteménye az 1873-ki bécsi világkiállításon be lett mutatva a tudományos világnak és a szakkörök méltó elismerését kivívta.

1876-ban az egylet Spindler Pétertől 200 db válogatott szép és becses, Reinbold Olivértől 450 db többé-kevésbé szintén értékes ásványt vásárolt, minek következtében a szegényes törzsgyűjtemény kimustrálásához, a használható példányoknak meghatározásához, leltározásához és czélszerűbb kiállításához lehetett fogni, a mi néhány év folytán meg is történt. A kimustrált ásványokból több mint 10 hazai közintézet kis gyűjteményeket kapott ajándékban, összesen 1000-nél több példányt.

A legnevezetesebb gyarapodás történt 1882 és 83-ban, a moci meteorokövekkel eszközölt csere útján, mely igazán váratlan és fényes eredményt szült. Az ásványföldtani osztály ezen úton kapott: 521 db kiválóan szép vagy ritka, tehát értékes ásványt, 4 db ritkább kőzetet, 192 db nagybecsű meteoritet, 219 faj kövületet és 21 db gypsmintát, mely tárgyaknak becsértéke a 4000 forintot bizonyára megérte. E mellett maradt gyűjteményünkben a legnagyobb moci meteorokő unicumán kívül még 47 válogatott darab és cserére még számos darabka.

Az osztálynak rendes tisztviselőin, az örön és segédörön kívül az ásványtani tanszék tanársegédei és tehetségesebb, buzgóbb egyetemi hallgatók is hozzájárultak az anyag felgyűjtéséhez, feldolgozásához és rendezéséhez, s ezek közül ki kell emelnünk dr. Kürthy Sándor, dr. Mártonfi Lajos, dr. Vutskits György dr. Nemes Felix, kiválóan pedig dr. Benkő Gábor és dr. Primics György urakat, kik között az utolsó dr. Herbich Ferencz elhunytával másfél év óta az örsegédi állomást betölti. Mindezeknek munkájával lépten-nyomon találkozhatunk az osztály gyűjteményein belül,

B) Az osztály jelen állapota. Az osztály gyűjteményei, az egyetemi általányból beszerzett, külön czédulázott és leltározott tárgyakkal együttesen, az egyetemi főépület II-ik emeletén, a király-utczai soron, két lépcsőházi előtéren kívül 2 nagyobb teremben, 1 szobában és 1 hosszú, de — sajnos — nem eléggé világos zárt folyosóban vannak elhelyezve és nagy részben ki is állítva.

Az egyetemi épület mellső — templom melletti — udvarából a főlépcsőn fölhaladva, a látogató egy üvegajtón át először is belép

I. a lépcsőházi előtérbe, honnan egy második üvegajtón át juthatni az osztály belsőbb helyiségeibe. Ezen előtéren a lépcsőajtóval szemben látható a kihalt óriási szarvasnak (*Cervus megaceros*) egy jól megtartott koponya-maradványa, mint Torma Károly ajándéka, és két kis fali szekrény, egyetemi tan czélra berendezett kis kőzetgyűjteménnyel fölül és vegyes tárgyakkal alul. Innen a 2-ik üvegajtón át belépünk

II. a folyosó-helyiségbe, melyben körülmenőleg 46 különféle szekrényben a következő gyűjteményeket találjuk kiállítva:

a) Az 1—3 számú szekrényben az Erdélyben talált ősemelők maradványai, kb. 5000 kisebb-nagyobb darab.

b) A 4—10 sz. szekrényben az erdélyi medenczét kitöltő kőzeteknek kb. 700 dbból álló rendszeres gyűjteménye.

c) A 11—28 sz. szekrényekben Erdély ásványainak gyűjteménye termőhelyeik szerint csoportosítva, kezdve a Maros f. jobb partján Nagyággal, északnak körülmenve az Erdélyt bekerítő hegységeken és végezve a Maros balpartján Dévával. Összesen kb. 1200 db van kiállítva.

d) A 29—32 sz. szekrényben fölül a m. kir. Földtani Intézetől kapott hazai minta-kőzetgyűjtemény 150 példánnyal

és alant egy kis rendszeres ásványgyűjtemény vagy 200 példánnyal, melyeknek fele az egyetemé. Mind a kettő tanczéllokra szolgál.

e) A 33—35 sz. szekrényben a Hargita-hegység kőzeteinek 277 dbból álló gyűjteménye.

f) A 36—43 sz. szekrényben a bécsi világkiállításon ki-tüntetett Herbach-féle gyűjtemény „Erdély kitörésbeli kőzetei és azok törmelékkepződményei“, 756 darabbal.

g) A 44—46 sz. szekrényben a Csetrás-hegység kőzeteinek egy 234 darabból álló gyűjteménye.

Ezen folyosó-helyiségből két dolgozó-szobán keresztül a látogató bejut.

III. az ásvány-gyűjtemény terembe, mely a mult télen lett nagyobb részben újra bútorozva és egészen újból rendezve.

a) A 2—28 sz. alatti szekrények magukba zárják az erdélyi muzeum és az egyetem egyesített nagy rendszeres ásványgyűjteményét Dana J.-nek Dr. Szabó József ásványtani kézi könyvében alkalmazott vegytani rendszere értelmében. Ezen csinnal és tanulságosan föllállított nagybecsű gyűjteményben összesen 3137 db ásvány van közszemlére kitéve, melyekből 2569 db az erdélyi muzeumé, 568 db az egyetemé. Az 1 sz. szekrényben a kedvezőtlen világítás miatt rendszeren kívül 54 db csiszolt korondi forráskő (Aragonit), a legnagyobb gyémántok hű üvegutánzatai és kevésbé szép erdélyi aranystufák vannak elhelyezve. A 2. sz. szekrény a termés aranyt foglalja magában, s bátran állítható, hogy Erdély aranyban való gazdagsága megfelelően van képviselve.

b) Az ablakmélyedésben elhelyezett szekrények közül a 29. és 30. számú magába foglalja a természetes kristályoknak tanczélra szolgáló csinos gyűjteményét, 396 darabbal, melyek-

ből 251 db az erdélyi muzeumé és 145 db az egyetemé. A 31. sz. szekrény üres, mert a kristálygyűjtemény folytatása számára van fentartva. A 32 sz. szekrényben végre az Aranyi hegynek érdekes kőzetéből és ásványaiból tartalmaz egy 87 dbból álló teljes gyűjteményt. Végre

c) ezen szekrények mellett 2 asztalkán, de üveg alatt, Erdély márványfajtái, korondi forráskövek és achátjai csiszolt állapotban szemlélhetők.

Innen tovább belépünk

IV. a kőzetgyűjteményi szobába, melyből az egyik ajtó a csillagászati toronybeli lépcsőházba kiszolgál. Ezen szobában

a) az 1 és 2 sz. szekrény 170 drbból álló terminologiai

b) a 3—10 sz. szekrény 830 drbból álló általános, rendszeres kőzetgyűjteményt,

c) a 11—14 sz. szekrény 338 dbból álló általános rendszeres földtani gyűjteményt foglalnak magukban.

d) A szoba közepén álló 15 sz. szekrényben ki van állítva muzeumunk nagybecsű meteoritgyűjteménye, melyet az osztály őre 1883-ban Mocs vidéki meteorköveinkért cserében beszerezett. Ezen gyűjteményben jelenleg már 92 esési- vagy lelőhely, a világnak minden részében — számos darabbal vagy bár töredékkel — van képviselve, élén a 35·7 kgr. súlyú m o c s i m e t e o r k ő u n i c u m á v a l, mely osztályunknak egyik kiválósága.

e) Végre a 16 sz. ablakközi szekrényben, a Gyergyó-Ditró mellett emelkedő Piricske hegység kiválóan érdekes kőzeteiből az a gyűjtemény (73 db) van elhelyezve, melynek alapján az osztály őre megírta ezen érdekes hegység geológiáját.

Innen belépünk

V. a földtani gyűjtemény terembe, melynek ren-

dezése még nincsen egészen befejezve. Belépve balkézt kezdődik a fali szekrények számozása, mely körülmegyen; mire a terem közepén végig nyúló két szekrény sor következik és az ablakmélyedésekben levő szekrényekkel végződik a sor.

a) A fali szekrények (1—33 sz.) az Erdélyt bekerítő hegységek földtani gyűjteményét foglalják magukba, a főbb hegycsoportok szerint berendezve, melyeknek neve a szekrények homlokán olvasható. A rendezésnél követett elv az, hogy a teremnek négy — az égtájaknak fekvő — falain, a megfelelő helyzetű Erdélyi hegységekből származó gyűjtemények vannak kiállítva. Összesen 2907 kőzet- és kővületepéldány van itt közszemlére kitéve.

b) A 34—45 sz. lejtősfedelű szekrények egy 1000 dbból álló általános őslénytani gyűjteményt foglalnak magukban, igen czélszerűen kiállítva, mely egyetemi tanczélra kitűnő szolgáltatást tesz.

c) A 46—57 sz. szekrényekben az erdélyi medenczét kitöltő harmad-, negyed- és jelenkori üledékekben található szerves maradványok (kővületek) és ősemberi eszközök, összesen kb. 1200 példányban és fajban, hasonló módon, mint a szemben fekvő általános őslénytani gyűjtemény, ki fognak állíttatni.

d) Az 58 és 59 sz. ablakközi szekrényekben fenn az erdélyi tertiar rétegekben talált és az osztály őre által behatóan tanulmányozott echinid-kővületek, alant nagyszabású kagyló- és csigakővületek vannak, legalább is 500 példányban.

e) A 60 és 61 sz. asztalkán üveg alatt Erdély kiválóbb tömeges kőzeteinek szépen csiszolt példányaiból látható egy 77 dbból álló kis gyűjtemény. Végre

f) a 62 és 63 sz. ablakközi szekrényben különböző gerinces állatoknak kővült maradványai, kb. 300 példány, a tanczélra megfelelőbben vannak kiállítva, mint a folyosón levő

emlősmaradvány-gyűjteményben. Innen vissza a kőzetgyűjteményi szobába, melyből kilépünk a

VI. csillagászati toronybeli lépcsőházba, hol 5 kisebb szekrényben tanczélra szolgáló gyűjteményt és alant különféle még rendezetlen anyagot, a lépcsők sarkaiban pedig egyes nagyobb tárgyakat, mint kőszén-koczkákat, kövült főtörzsöket stb. szemlélhetünk. A falon függő nagyon érdekes kövülettáblák az egyetem tulajdonát képezik.

Vége az I. emeleten levő 9 sz. tanteremben fölállított ásványterminologiai gyűjteményben is van az erd. muzeumnak még 178 db szabad kristálya és 428 db ásványa.

Mindent összefoglalva jelenleg tehát 6 helyiségben, 116 szekrényben, mint az erdélyi muzeum birtoka, ki van állítva:

4170 db ásvány,
2500 „ tömegkőzet,
4000 „ réteges kőzet és kövület (földtani gyűjt.)
3500 „ ill. faj kövület, és

92 esési vagy lelőhelyről való meteorit számos darabbal és töredékkel; mindössze tehát közel 15,000 tárgy.

Ezen közszemlére kiállított tárgyakon kívül azonban a szekrényeknek több száz fiókja legalább is még egyszer annyi, bár kevésbé szép és értékes ásványt, kőzetet és kövületet tartalmaz, melyek mint tanulmányi anyag mindenki számára, ki az ásvány- és földtannal behatóbban foglalkozik, az osztály őrleinek felügyelete mellett megtekinthetők, illetőleg tudományos célra használhatók.

18 év alatt az erdélyi muzeum ásvány-földtani gyűjteményei tehát számra legalább is megháromszorozódtak, belértekre pedig — bizvást állítható — megtízszereződtek.

E) A régiség- és éremtár.

Ez a gyűjtemény úgyszólván jóval ifjabb, mint a többi. Már fennebb meg volt említve, hogy részint alkalmas helyiség hiányában, részint azért, mivel az egyesület alakulásakor az egyűjtemény számára tényleg begyűlt tárgyak száma és minősége nem látszott elegendőnek arra, hogy önálló, külön gyűjteményt alkothassanak, őrizetökkel ideiglenesen a könyvtárnokot bízták meg, a ki meg is őrizte hűségesen, de természetesen csak is úgy, hogy szám szerint átvette és egy raktárban elzárta. Azonban az egyesület megalakulása után részint már azelőtt ígért, részint újonnan felajánlott tárgyakból mind több gyűlt be és az egyleti közgyűlésen nyilvánult is az az ohajtás, hogy a régiség- és éremtár valahára jőjjön rendbe és váljék hozzá férhetővé. Ehhez járult, hogy 1862-ben a gróf Eszterházy-féle éremgyűjtemény letéteményes tulajdonosa, gróf Eszterházy László tudatta, hogy a gyűjteményt kész a muzeumnak átadni. Az igazgató választmány ezért felküldte az egyleti titkárt Bécsbe, s ez ott át is vette leltár szerint a gyűjteményt, azzal a két szekrényvel együtt, a melyben állott volt; azonkívül az adományozó nemes gróf még 5000 pfr. névértékű földtehermentesítési kötvényt adott át mint alapítványt, a melynek kamatja a gyűjtemény leendő őrre jutalmazására szolgáljon, kikötvén, hogy ez őr személye megválasztásában a gróf Eszterházy családnak döntő szavazata legyen. Így választott az egyleti közgyűlés 1862. novemberében őrre a régiség- és éremtár számára. A gyűjtemény felállítására az ig. választmány kijelölte a kerti épület emeletében a délre néző egyik termet, berendeztette és miután 1863. július havában elkészült, kezdődött a rendezés és lajstromozás. Az új őr átvett a könyvtárnoktól 562 drb régiséget, és 11,920 db. különböző pénzt, fémert és pénzjegyet; az Eszterházy-gyűjtemény 3779 darabból, főleg fémerből állott.

Az egész gyűjtemény rendezése nagyjában már 1864. februáriusában be volt végezve és az akkor tett jelentés szerint új adományokkal, cserékkal és kevés vásárlással együtt felszaporodott volt 1012 drb régiségre és 14,273 db éremre.

Azóta a gyűjtemény sok viszontagságon ment át, sőt egyszer egy szerencsére nem sikerült rablási kísérletnek volt kitéve. Ma el van helyezve az egyetem központi épületének földszinti részében az északi oldalon csaknem félig földalatti szűk négy szobában, és úgy van rendezve, hogy az első szobában az őskori, a másodikban az ókori, a harmadikban a közép- és újkori tárgyak állanak, a negyedik szobában csak az éremgyűjtemény van, nagyobb és kevesebb belértékű tárgyak a szobák előtti zárt folyosón, egynehány köemlék az udvaron van elhelyezve. Ugyancsak a gyűjtemény helyiségének a falain függ az az 59 db olajfestmény is, a melyet a muzeum főleg néhai özv. gr. Bánffy Dénesné hagyományából kapott. Magának a gyűjteménynek az állaga ma mintegy 6000 drb. régészeti tárgy és 14.000 drb. besorozott érem, fémer és pénzjegy, a változatlan létszámú Eszterházy gyűjteményt, a melyet külön kell kezelni, nem számítva.

E rövid áttekintésekből láthatni, mennyi joggal lehetett azt állítani, hogy a muzeum e gyűjteményei nyomós tényezők voltak abban, hogy Kolozsvár tudomány-egyetem székhelyévé vált.

Az egyesület irodalmi működésének eredményei:

1. A Brassai Sámuel szerkesztése alatt megjelent hat kötet évkönyv 1859—1873.
2. Erdély a rómaiak alatt, díjazott pályamű Vass Józseftől, 1863. 150
3. Az Erd. muz.-egyesület naptára 1863-ra.

I	170	IV	250
II	160	V	225
III	320	VI	250

4. Az Erd. muz.-egylet évi tudósítása 1866—1869. 3 füzet.

5. Az „Erdélyi muzeum“ havi folyóirat 1874—1882. 9 évfolyam; szerkesztette: Finály Henrik. *a 1/1/10*

6. Erd. muzeum évkönyve, új folyam, 1874—1878. 2 kötet; szerk. ugyanaz. *I 395, II 481*

7. Az erdélyi muzeum-egylet kiadványai, a bölc.-, nyelv- és tört.-tudományi szakosztály még folyamatban levő közlönye, a melyből 1884. óta 5 kötet és a 6-ik kötet 2 füzete jelent meg. *zak*

8. Orvos-természettudományi értesítő, hasonlóképpen folyamatban levő közlönye az orvos-természettudományi szakosztálynak, 1879-ben kezdve évenként egy-egy kötet.

9. Az „Altenberger Codex“ a bölc.-, nyelv- és törttud. szakosztály külön kiadványa, Dr. Lindner Gusztávtól.

Az irodalmi működés különös lendületet vett 1872. óta, a mikor az egyetem felállítása egyszerre annyi tudományos munkaerőt hozott, a mely tudott is, akart is dolgozni.

A muzeum gyűjteményei ma az egyetemnek szolgálnak, de a muzeum-egylet megtartotta a maga önállóságát, és noha tagjai száma tetemesen apadott, működött a maga erején, tántoríthatatlanul szem előtt tartva eredeti célját. Jó gazdálkodással kezeli vagyonát, a mely a gyűjteményeken kívül ma több mint 230,000 frtnyi kamatozó alaptőkéből, 2900 frtra menő külön álló alapból, a 30,000 frtot meghaladó országház-alapból és 14,000 frtot meghaladó tartalékalapból áll. Évi jövedelme, a mely eleintén alig haladta meg a 10000 frtot, ma csaknem 24,000 frtra emelkedett, a melyből évenként 3500 frtot bocsát a két szakosztály rendelkezésére a kiadványok számára.

Ma, a mikor a muzeum-egylet nagynevű felejthetetlen alapítójának emléksobrát leplezi le, méltó volt e vázlatos visszapillantással felújítani emlékét azoknak a küzdelmeknek és munkáknak, a melyek megindítása és bölcs vezetése a kezdemény sok és különféle nehézségein át örök időkre elválaszthatatlanul egybeforrva marad e dicső névvel:

HIDVÉGI GRÓF MIKÓ IMRE.

Maga e szobor, a mint ott áll, emelkedett helyéről lepillantva szép alkotására és arra a Kolozsvárra, a melyet oly nagyon szeretett, e hazában készült, e haza földjéből tört kőből alkotott talpazaton áll. A szobrot mintázta néhai ifj. báró Vay Miklós, a hazája fájdalmára és a művészet kárára oly korán elhunyt lánglelkű nemes, a kinek ez volt utolsó művészi alkotása. A talpazat tervezetét a művészszel egyetértőleg gróf Khuen Antal készíté, a kivitel Gáll B. János mérnök műve. Az emlék jelentőségét hirdeti két felirat, az egyik magyar nyelven, a talpazat elején így szól:

HIDVÉGI GRÓF

MIKÓ IMRE

AZ ERDÉLYI MUZEUM

ALAPÍTÓJA

A NEMZETI TUDOMÁNY

NAGYLELKŰ PÁRTOLÓJA

S BUZGÓ MŰVELŐJE

DICSŐ EMLÉKÉNEK

A HÁLÁS MUZEUM-EGYLET

MDCCCV—MDCCCLXXVI.

A talpazat alján áll a boldogult jelszava:

PERAGIT TRANQVILLA POTESTAS

QVOD VIOLENTA NEQVIT.

A hátulsó lapon áll e latin felirás:

EMERICO
COMITVM MIKÓ
DE HIDVÉG VLTIMO
MVSEI TRANSILVANI
FVNDATORI
ARTIVM LITERARVMQUE
FAVTORI
O. M. P.
GRATA POSTERITAS
MDCCLXXXIX.

A mellszobrot a budapesti Schlick-féle öntőde állította elé, a talapzat kishányai zöldes trachytból készült, faragta és csiszolta Gáll B. János mérnök vezetése alatt Zorzini József kőfaragó.

Kicsiny az az emlék, a melyet a muzeum-egylet emelhetett Neked, azokhoz a nagy alkotásokhoz képest, a melyekkel Te magad megörökítéd dicső nevedet. Ma már csak kevesen szemlélhetik érczbe másolt nemes vonásaidat azok közül, a kik szerencsések lehettek Veled és Körülötted élni és szolgálni a közügyet a Te mesteri bölcs vezetésed alatt. Ezeknek a szivében él felejthetetlen képed; az utókor pedig szemlélve emlékedet, a talapzatán fogja olvasni, hogy ilyen volt a mig egészen hazájának és nemzetének élt

GRÓF MIKÓ IMRE.